

Nurettin Topçu'nun Felsefesinin Temelleri Üzerine

Dr. Öğr. Üyesi Hayyam Celilzade

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü
Eskişehir, Türkiye
hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7739-9388>

Mekale Teslim Tarihi: 05.05.2024

Mekale Kabul Tarihi: 03.10.2024

Özet

Bu makalenin konusunu Nurettin Topçu'nun felsefesi, sorunsalını ise onun kim(ler)den etkilendiği meselesi oluşturur. Nurettin Topçu'nun felsefesinde her ne kadar ahlâkî meseleler merkeze alınmış olsa da siyasetten dine, sanattan tarihe birçok alanda çalışmaları bulunur. Binaenaleyh ele aldığı her meselede insandan yola çıkar. Nurettin Topçu'ya göre insan, muhtaç olduğunu idrak ettiği an harekete başlar. İnsanın idrak etmesi ve harekete geçmesi onun iradeye sahip olduğunu gösterir. İnsan iradesinin hareket gayesi nedir? Nurettin Topçu'ya göre hareketin gayesi Tanrı'ya ulaşmaktır. Dolayısıyla Tanrı'ya ulaştırmayan hareket, insanı gerçek hedefe ulaştırmamış olur. Nurettin Topçu'nun kimlerden etkilendiğine dair yapılan araştırmalar onun Fransa'daki felsefe eğitimini, Bergson, Blondel ve Massignon'un Nurettin Topçu üzerindeki etkilerini konu eder. İşbu etkileri irdelemekle başlayan çalışmaların ulaştıkları neticeyse çoğunlukla şu yöndedir: Nurettin Topçu, Batı felsefesinden özellikle Bergson mistisizminden çok etkilenmiş, Blondel'in "hareket düşüncesi" bütün felsefesine hâkim olmuş ve Massignon sayesinde sufilere tanımıştır. Nurettin Topçu'nun kim(ler)den etkilendiği sorunsalını merkeze alarak önce İslâm düşünce gelenekleriyle sonra ise hocalarının görüşleriyle onun görüşleri arasında mukayese yapacağım. Mukayesenin sonucuyla birlikte Nurettin Topçu'nun hangi düşünce geleneğinin devamında konumlandırılabileceği sorusu da cevaplanmış olacak. Blondel'den asırlar önce hareket kavramının geliştirildiği, Bergson'dan asırlar önce tasavvuf metafiziğinde sezgi kavramının merkezi yer tuttuğu olgusu söz konusu çalışmalarda

ya unutulur ya da es geçilir. Makalemizin temel tezi bu çalışmaların eksik ve hatalı olduğu yönündedir. Nurettin Topçu'nun felsefesinin temel kavramlarının analiziyle makaleyi bitireceğim.

Anahtar kelimeler: *felsefe, hareket, irade, ızdırap, uruç, konformizm*

Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları yazarlarda olup, CC-BY-NC lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Nurəddin Topçu fəlsəfəsinin mənbələrinə dair

f.f.d. Xəyyam Cəlilzadə

Anadolu Universiteti, Ədəbiyyat fakültəsi,
Fəlsəfə kafedrası
Eskişehir, Türkiyə
hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7739-9388>

Daxilolma tarixi: 05.05.2024

Nəşrə təsdiq tarixi: 03.10.2024

Xülasə

Məqalənin mövzusunun Nurəddin Topçunun fəlsəfəsi, əsas məğzi-ni isə onun kimlərdən təsirləndiyi məsələsi təşkil edir. Filosofun fəlsəfə-sində əxlaqi məsələlər əsas yer tutur. Bununla yanaşı, onun siyasət-dən dinə, sənətdən tarixədək bir çox sahədə əsərləri mövcuddur. Bəhs etdiyi hər məsələdə insan amilini əsas götürən Nurəddin Topçunun fik-rincə, şəxs ehtiyacı içində olduğu zaman hərəkətə başlayır. İnsanın dərk edib fəaliyyətə başlaması onun iradəsinin göstəricisidir. İnsanın iradə hərəkətinin məqsədi nədir? Nurəddin Topçunun fikrincə, hərəkə-tin məqsədi Tanrıya çatmaqdır. Deməli, Tanrıya tərəf aparmayan hərəkət insanı əsl hədəfinə çatdırmaz. Bütün fəlsəfəsi hərəkət anlayışı üzə-rində qurulan Nurəddin Topçuya təsir göstərən mütəfəkkirlər kimlərdir? Nurəddin Topçuya hansı mütəfəkkirlərin nüfuz etdiyi ilə bağlı araşdır-malar onun Fransadakı fəlsəfə təhsili və Berqson, Blondel, Massigno-nun filosof üzərindəki təsirləri ilə əlaqəlidir. Bu nüfuzetmənin tədqiq olunması ilə başlayan araşdırmaların nəticəsi daha çox Nurəddin Top-çunun Qərb fəlsəfəsindən, xüsusən də Berqsonun mistisizmindən çox təsirlənməsi istiqamətindədir. Blondelin hərəkət ideyası filosofun bütün

fəlsəfəsinə hakim olmuşdur və o, sufiləri Massiqnon sayəsində öyrənmişdir. “Nurəddin Topçu kimlərdən təsirlənmişdir?” sualını əsas götürərək, əvvəlcə onun görüşləri ilə İslam düşüncə sistemləri, daha sonra isə filosofun düşüncələri ilə müəllimlərinin fikirləri arasında müqayisə aparacağam. Müqayisənin nəticəsi ilə “Nurəddin Topçu hansı düşüncə sistemini davam etdirmişdir?” sualı da cavablanmış olacaq.

Qeyd edirəm ki, hərəkət və sezgi anlayışları Blondeldən və Berqsondan əsrlər əvvəl işlənilib-hazırlanmış təsəvvüf metafizikasında mərkəzi yer tutmamışdır. Bu anlayışlar aidiyyəti tədqiqatlarda ya unudulmuş, ya da nəzərdən qaçırılmışdır. Yazımızda həmin araşdırmaların natamam və səhv olduğunu irəli sürəcəyik. Nurəddin Topçu fəlsəfəsinin əsas məfhumlarının təhlili ilə məqaləni yekunlaşdıracağam.

Açar sözlər: *fəlsəfə, hərəkət, iradə, əzab, yüksəliş, konformizm.*

Jurnalımızda dərc olunan məqalələrin müəllif hüquqları müəlliflərə məxsusdur və onlar CC-BY-NC lisenziyası ilə hər kəsə açıq şəkildə dərc olunur.

On the Sources of Nurettin Topçu's Philosophy

Assist. Prof. Khayyam Jalilzade

Anadolu University, Department of Philosophy

Eskishehir, Türkiye

hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7739-9388>

Date of submission: 05.05.2024

Date of acceptance: 03.10.2024

Abstract

This article focuses on Nurettin Topçu's philosophy, highlighting the problematic question of who influenced him. Nurettin Topçu's philosophy is centered on moral issues, he has works in many areas, from politics to religion, from art to history. As a result, he approaches every issue from the perspective of humans. According to Nurettin Topçu, humans start to act the moment they realize that they are in need. The fact that humans realize their need and take action shows that they have the will. What is the purpose of human action? According to Nurettin Topçu, the purpose of action is to reach Allah. Studies on who influenced Nurettin Topçu include his philosophy

education in France and the influences of Bergson, Blondel, and Massignon on him. The conclusion reached by the studies, which began by examining these influences, is mainly in the following direction: Western philosophy, particularly Bergson's mysticism, greatly influenced Nurettin Topçu. Blondel's "thought of movement" dominated his entire philosophy, and he became acquainted with the Sufis through Massignon. To determine Nurettin Topçu's influences, I'll first compare his views to Islamic thought and then to his teachers. The result of the comparison will also answer the question of which tradition of thought Nurettin Topçu can be positioned within. The fact that the concept of movement was developed centuries before Blondel and that the concept of intuition held a central place in Sufi metaphysics centuries before Bergson is either forgotten or overlooked in the studies in question. This article argues that these studies are incomplete and erroneous. I will conclude the article with an analysis of the basic concepts of Nurettin Topçu's philosophy.

Keywords: *Philosophy, Movement, Will, Suffering, Ascension, Conformism*

The copyright of the articles published in our journal belongs to the authors and is published as open access under CC-BY-NC license.

Об источниках философии Нуреттина Топчу

д.ф.ф. Хаям Джалилзаде

Университет Анадолу, Кафедра Философии
Эскишехир, Турция

hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7739-9388>

Дата подачи статьи в редакцию: 05.05.2024

Дата подтверждения статьи к публикации: 03.10.2024

Резюме

Предметом этой статьи является философия Нуреттина Топчу, а проблемой - вопрос в том, под чьим влиянием он находился. Предметом данной статьи является философия Нуреттина Топчу, а проблемой - вопрос о том, под чьим влиянием он находился. Хотя философия Нуреттина Топчу сосредоточена на вопросах морали, он работает во многих областях, таких как политика, религия, искусство и история. Поэтому в каждом вопросе он отталкивается от человека. По мнению Нуреттина Топчу, человек на-

чинает действовать в тот момент, когда осознает, что он нуждается. Тот факт, что человек осознает это и начинает действовать, свидетельствует о наличии у него воли. Какова цель движения человеческой воли? Согласно Нуреттину Топчу, цель движения - достичь Бога. Поэтому движение, которое не ведет к Богу, не ведет человека к истинной цели. Исследования о том, кто повлиял на Нуреттина Топчу, посвящены его философскому образованию во Франции и влиянию на Нуреттина Топчу Бергсона, Блонделя и Массиньона. Выводы, сделанные в этих исследованиях, которые начинаются с анализа этих влияний, в основном сводятся к следующему: На Нуреттина Топчу оказала большое влияние западная философия, особенно мистицизм Бергсона, «идея движения» Блонделя доминировала во всей его философии, а суфиев он узнал через Массиньона. Сосредоточившись на проблеме того, под чьим влиянием находился Нуреттин Топчу, я сначала проведу сравнение между исламскими традициями мысли, а затем между его взглядами и взглядами его учителей. В результате сравнения будет дан ответ на вопрос, к какой традиции мысли можно причислить Нуреттина Топчу. Тот факт, что концепция движения была разработана за столетия до Блонделя, а понятие интуиции стало центральным в суфийской метафизике за столетия до Бергсона, в этих исследованиях либо забывается, либо упускается из виду. Главный тезис нашей статьи заключается в том, что эти исследования неполны и ошибочны. В заключение статьи я приведу анализ основных концепций философии Нуреттина Топчу.

Ключевые слова: философия, движение, воля, волеизъявление, страдание, пост, конформизм

Авторские права на статьи, опубликованные в нашем журнале, принадлежат авторам и публикуются в открытом доступе по лицензии CC-BY-NC.

Giriş

Nurettin Topçu'nun kimlerden etkilendiğine dair araştırmalarda hangi hatalar yapılır? 1. Nurettin Topçu'nun Fransa'ya eğitime gitmeden önceki maarif hayatı hakkında malumatlar ya es geçilir ya da derinliğine inilmez. 2. Nurettin Topçu'nun Fransa'ya gitmeden önceki eğitim hayatının gelecekteki düşünce sistemini nasıl etkilediği üzerinde durulmaz. Kanımca Nurettin Topçu ile ilgili çalışmalardaki hatalar ilk önce bu iki madde ve türevlerinden aranmalıdır.

Nurettin Topçu'nun çocukluk yıllarında eğitimin verildiği üç mekân vardı:

1. Cami
2. Tekke
3. Mektep/medrese (Kara, 2006, 148)

Bu üç mekânda İslâm'ın hem ameli hem de nazari tarafları öğretirdi. Binaenaleyh bu mekanlar toplumun eğitim-öğretim hayatında önemli yer tutuyordu. Nurettin Topçu'nun halka açık olan bu mekanları ziyaret ettiği düşünülebilir. Nitekim Nurettin Topçu'nun sınıf arkadaşı Sırrı Tüzeer'in hatıraları böyle düşünmemizi sağlar (Kara, 2006, 149).

Genel anlamda Nurettin Topçu'nun etkilendiği kişiler üç başlık altında değerlendirilebilir:

1. Fransa'ya gitmeden önce; Mehmet Akif Ersoy, Hüseyin Avni Ulaş.
2. Fransa'ya gittikten sonra; Remzi Oğuz Arık, Henri Bergson, Maurice Blondel ve Massignon.
3. Fransa'dan döndükten sonra; Serezli Hasip Efendi, Kazan'lı Abdülaziz Bekkine Efendi.

Nurettin Topçu'da Mehmet Akif sevgisini hocası Nafiz Bey uyandırır. Yazılarında özellikle *Mehmet Akif* isimli kitabında, Mehmet Akif'in kendisini nasıl etkilediğini teferruatlı şekilde anlatır. Nurettin Topçu'nun ifadeleriyle; “*eseriyle hayatını birleştiren, münzevi olan, devlet ve ikbal mevkilerinden uzak duranlardandır*” Mehmet Akif (Kemal, 2009, 4). Mehmet Akif'in değerlere önem vermesi ve bu manevi değerlerin de başında ahlâkı kabul etmesi, Nurettin Topçu'yu derinden etkiler. Ayrıca Nurettin Topçu'nun “ruhçu sosyalizm” ismini verdiği anlayışı M. Akif, Birinci Safahat'ta işler (Topçu, 1970, 75-81).

Nurettin Topçu'nun düşünce dünyasına tesir eden diğer bir şahıs, Hüseyin Avni Ulaş'tır. H. Avni Ulaş 1. Meclis'te 2. Grubun önderlerindendi. Karizmatik kişiliği ve cesur hitaplarıyla ünlüydü. Fırat Mollaer'e göre H. Avni Ulaş'ın savunduğu “kalbin hâkimiyeti altında zihnin tekâmülü” görüşü Nurettin Topçu'yu etkilemiştir. Bu tespit esas alınarak genellikle ifade edildiğinin -Nurettin Topçu, Fransa'ya gitti, Blondel ile tanıştı. Blondel'in “hareket düşüncesi” onu çok etkiledi ve bu düşüncüyü bazı değişikliklerle daha doğru bir ifadeyle İslâmi unsurlar katarak kendi düşüncesi haline getirdi- aksine Nurettin Topçu'nun “hareket fikrine” Fransa'ya gitmeden önce, (sistematik bir şekilde olmasa da) ulaştığı söylenebilir. Nitekim Mustafa Kara'ya göre “Nurettin Topçu'nun orta tahsili devam ederken bazı dervişlerle karşılaştığını, tanıştığını, hatta bazı ihya gecelerinde tekkelere gidip dervişleri seyrettiğini” düşünmekte bir mahzur yoktur. “*O günün Dersaadet'inde tasavvufi kültür, hayatın kılcal damarlarına kadar nüfuz etmiş durumdaydı. Rahle-i*

tedrisinden feyz aldığı bazı muallimlerinin de bu meşreple içli-dışlı insanlar olduğunu varsaymak hayalcilik olarak ele alınmamalıdır" (Kara, 2006, 149). İsmail Kara da "Nurettin Topçu'nun, coğrafya olarak Anadolu'yu, tarih ve kültür olarak Selçuklu-Osmanlı tecrübesini merkeze alan bütünlüklü bir düşünce dünyası vardır. En geniş ve belirleyici daire olarak İslâm, hususen tasavvuf bu dünyanın bir tür çatısıdır" der (2016, 15).

Nurettin Topçu'nun "hareket fikrine" Fransa'ya gitmeden önce (sistematik bir şekilde olmasa da) ulaştığı tezi savunulabilir mi? Bu sorunun cevabını arayalım.

İslâm Düşünce Geleneklerinde Hareket Kavramı

Felsefe

İslâm felsefesi geleneği içerisinde harekete dair görüşleri açısından İbn Sina veya İbn Rüşd örnek verilebilir. Her iki filozofun da hareket üzerine görüş beyan ettiği görülür. İbn Rüşd'ün genel olarak Batı Avrupa, özel olarak Fransız düşünürleri üzerindeki etkisi dikkate alındığında (Lorca, 2008, 5) şu sonuca ulaşılabilir. Blondel'in "hareket felsefesini" ihdas ederken Fransız İbn Rüşdçülerden (dolayısıyla İbn Rüşd'ten) etkilendiği düşünülebilir.

Molla Sadra'nın etkilendiği kaynakları yani İshraki kaynaklarına – başta Suhreverdi'ye- Osmanlı düşünürleri aşınaydılar.

Molla Sadra, *Risale fi Hudus el-âlem (Dünyanın Yaratılması Hakkında Risale)* isimindeki eserinde tamamen hareket mefhumu üzerinde durur ve bu mefhumun tahlili sonucunda "cevheri hareket" (*el-hareket el cevheriyye*) öğretisini geliştirir. Bu öğretiye göre dünya, zaman içerisinde ortaya çıkmıştır (Nasr, 1990, 54). Molla Sadra açısından hareketin dış dünyadaki gerçekliğinden şüphe edilemez. Ancak hareketin hakikatine vakıf olmak için duyu verileri yetersiz kalır. Çünkü duyu verileri sadece dış dünyada bir birinin ardınca gelen "resimleri" idrak eder. Devreye akıl girince duyu verilerinden alınan "resimlerden" yola çıkarak hareketin bilgisine ulaşmış oluruz. Ona göre hareket, cismin cevherine ait bir hususiyettir. Dışarıdan cisme atfedilen bir şey değildir. Cisim, sürekli hareket halindedir. Cismin hareketi, bir halden başka bir hale geçmesi demektir. Bu hal değiştirme keyfiyeti müspettir. Müspet olduğundan dolayıdır ki cisim bir önceki halini terk ederken kendisinde olan menfi unsurlarından arınır, yeni bir mahiyet kazanır. Süreç tedrici ve ittisali çalışmaktadır (Surûş, 1984, 24). Molla Sadra'ya göre cismin daima harekette olması onun nakıslığından kaynaklanır.

Molla Sadra'da daima mükemmelliğe yönelmiş bir hareket söz konusudur.

Kelam

Hareket kavramı üzerine fikir yürüten isimlerden birisi Mutezili olan İbrahim bin Seyyar en-Nazzam'dır. Nazzam'a göre hareketten başka araz yoktur (Dağ, 1981, 223), bütün cisimler hareketlidir, sükûn da bir harekettir, ancak o yer değiştirme hareketinden farklı, dayanma (itimad) hareketidir. Nazzam'ın, cisimlerin fiilen sonsuzca bölünebileceği görüşünü savunduğu da bilinir. Hareketin olduğunu kabul edip, cismin fiilen sonsuzca bölünebileceğini savunmak imkânsızdır. Bu tenkit, Nazzam'ın sağlığında Ebu'l Hüzeyl tarafından ifade edilir. Nazzam bu sorunu *tafra* (*sıçrama*) görüşünü benimsemekle çözer. Bu görüşe göre *tafra* (*sıçrama*) hareketli cismin, mesafenin bütün cüzlerine temas etmemesi, başka bir deyişle bir öncekinden geçmeden başka bir yere varması demektir (Dağ, 1981, 223). Nazzam'ın hareket görüşü daha sonra mütekaddimin ve müteahhirin kelamcılar binaenaleyh feylesoflar tarafından tartışılır.

Tasavvuf

Hem teorik hem de pratik tasavvuf, *hareket* fikrini merkeze alır. *Seyri süluk* kavramı hareket fikrinin en iyi örneğidir. Sadreddin Konevi üzerinden mesele ele alınacak olursa onun harekete dair görüşleri kendisinin *uruç teorisi* bağlamında konuşulabilir. Uruç'un ıstılahî manası yükselme, yukarı çıkmadır. S. Konevi'ye göre var olanların hakikatleri Tanrı'nın ilmindedir. Bu hakikatler Tanrı'nın ilminde sabittir ve ilahi ilimde mevcut olduğundan dolayı *ayn'*dir. İstılahın cem'i, ayan-ı sabitedir. İnsan, var olanların ve özellikle kendisinin hakikatini bilmek için Tanrı'yı bilmesi, Tanrı'yla işe başlaması gerekir. Tanrı'nın bilinmesi nefsin tezkiresini dolayısıyla riyazet usulünü gerektirir. İnsan, riyazet usulünün tatbikiyle şahadet âleminde kendisine bulaşan menfi hususiyetleri terk etmeye başlar. Nefsin arınması, menfi bir hususiyetin terki ve yukarıda bulunan müspet bir hususiyete sahiplenmesiyle mümkündür. İnsan bu merhalede amelen harekette olması lazım ama bu hareket uruç'a bağlı olduğuna için müspete doğrudur. Ameli merhalede "itibari uruç'a" ulaşan insanın, arınma sürecini nazari düzeyde de devam ettirmesi gerekir. Bu da nazarda hareketi gerekli kılar. İbnü'l-Arabî bu süreci tahlil mi'racı şeklinde isimlendirir (Demirli, 2008, 423)

Nurettin Topçu'yu Etkileyen İsimler

Nurettin Topçu'nun Fransa'ya gittikten sonra etkilendiği şahıslar ise Blondel, Bergson, Massignon ve R. Oğuz Arık'tır.

Blondel'in felsefesi "hareket nazariyesi" etrafında şekillenir. Ona göre insan kendisini sadece hareketten yola çıkarak ve hareketle kavrar. Hareket kuramının merkezinde Tanrı korkusu gelir. Katolik mistisizmini savunan Blondel'in "hareket nazariyesi" daha çok modern insanın, modern cemiyetin düştüğü menfi hallere çözüm öğretisidir. Hareket/aksiyon, insanın tabiatına yabancı unsur değildir. İnsan tabiatı itibariyle bütünlüğe ulaşmak ister. Bu bütünlüğe ulaşmak, ruhi arındırmayı gerektirir. Blondel, Batı medeniyetinin insanlığa kan ve ateşten başka bir şey vermediğini söyler. Nurettin Topçu'nun eserlerinde Blondel'e atıflarda bulunmasının sebebi şöyle açıklanabilir. Nurettin Topçu, Blondel üzerinden "Batı hayranlığı" içerisinde yaşayan, Batı'yı taklit edenlere bir mesaj verir: Batılı olan Blondel, Batı medeniyetinden hoşnut değil ve aynı zamanda o, İslâm düşünce geleneklerinde bilinen bir görüşü (hareket öğretisi) dile getirir. Binaenaleyh Blondel, insanlığın içerisinde bulunduğu sorunlardan Tanrı'ya doğru yapılan hareketle çıkabileceğini savunur.

Bergson'un felsefesi düalist mahiyete sahiptir. Ona göre, maddi alanın yanında bir hayat alanı, sınırlı mekânın karşısında dinamik bir zaman bulunur (Kemal, 2009, 10). Bergson'un geliştirdiği sistem pozitivist sisteme karşı duruşu temsil eder. Ona göre hayatın şekilden şekle giren yapısı ne mantıkla ne zekâyla bilinir. Sadece sezgi yöntemiyle hayatın hakikati bilinebilir. Burada dikkate alınması gereken en önemli husus şudur: Bergson, zekâyı veya mantığı inkâr etmez, hayatın hakikatlerini bilmede onların yetersiz kaldıklarını söyler. Mantık ve zekâyı tamamlayıcı unsur olarak sezgiyi savunur. Kanaatimce Bergson'un pozitivist dünya görüşüne karşı çıkışı, insanın manevi boyutuna önem vermesi, sosyalist akımları tenkit etmesi ve en esası İslâm düşünce geleneğini hatırlatır bir şekilde zekâ ve mantığı inkâr etmeden sezgi fikrine önem vermesi Nurettin Topçu'yu etkiler.

Massignon, kendi döneminin önemli müsteşriklerindendi. Nurettin Topçu, Massignon'a Türkçe dersleri verir. Nurettin Topçu, tasavvuf geleneğinin tarihi sürecini Massignon'dan öğrenir.

Nurettin Topçu R. Oğuz Arık'la Paris'te tanışır. R. Oğuz Arık'ın üzerinde durduğu en temel mesele ızdıraptır. R. Oğuz Arık'a göre ızdırıp, insanın kendi cemiyetinin düştüğü manevi felaketler karşısında duyması gereken en önemli hali ifade eder. Kalpsiz bilgi, en büyük teh-

likedir. Ona göre kalp sahihi insan, cemiyet karşısında sorumluluk sahibi olan insandır. Sorumluluk sahibi olan insan, cemiyetinin acı kaderi karşısında ızdırap hissetmelidir. R. Oğuz Arık'ın ızdırap görüşü, toplumu ihya etme vazifesini üstlenme düşüncesine yol açar.

Fransa'dan Türkiye'ye dönen Nurettin Topçu'nun manevi rahatlık aradığı (arkadaşlarının hatırlarında) aktarılır. İlkokul arkadaşı Mehmet Sırrı T zeer ona Hasip Efendi'yle görüşmesini ve duasını almasını söyler. Bunun  zerine Nurettin Topçu Hasip Efendi'yle görüşmeye gider ve onun duasını alır. M. S. T zeer hatıralarında anlattığına göre bu görüşten sonra o, Nurettin Topçu'yu Nakşibend  şeyhlerinden olan Abdülaziz Bekkine'nin huzuruna götürür. Bu görüşten sonra Nurettin Topçu Abdülaziz Bekkine'ye bağlanır ve onun müridi olur (Karaman, 2010, 20-24). Nurettin Topçu, Abdülaziz Bekkine hakkında şunu der: *"Onu tanımasaydım, Peygamberi anlayamazdım"* (Işık, 1992, 175).

Nurettin Topçu'nun Felsefesinin Temel Kavramları

Nurettin Topçu'nun din, ahlâk, cemiyet, maarif, sanat, siyaset, iktisat, edebiyat vs. alanlar hakkında ileri sürdüğü felsefi görüşlerini aslında İslâm düşünce geleneklerinde mevcut olan unsurlara yeni bir hayat vermekle ortaya koyduğ  söylenbilir. Nurettin Topçu hareket düşüncesini, modern insanın içinde bulunduğ  sorunlara c z m sunması açısından geliştirir. Örneğin Molla Sadra'da hareket düşüncesi daha c k ontolojik mahiyet arz etse de Nurettin Topçu hareket kavramını -kavramın ontolojik mahiyetini ihmal etmeksizin- modern hayatın müşahhas sorunlarını c zme bağlamında geliştirir.

Nurettin Topçu'ya göre hareket sayesinde insan aile, toplum, devlet, sanat, din ve ahlâk aşamalarından geçerek Allah'a doğru ilerler. Bu düşünce ahlâk alanına tatbik edilirse ortaya "isyan öğretisi"  ıkar. İsyen, Allah'ın insanda hareketidir. Bu isyan, ink ra varmamalı, imha edici değil ihya edici olmalıdır. Bu sebepten dolayı Nurettin Topçu, isyan neticesinde Allah'ı inkâr eden düşünürlerin hakiki isyank r olduklarını belirtir. Hakiki isyan, ruhu Allah'a yani ilk kaynağına ulaştırır. "Hareket, irade ve isyanın karşısında konformizm vardır yani insanın kendi hislerine, ihtiraslarına, başkalarının tercihlerine, dayatmalarına, toplumun kabullerine boyun eğmesi, onlara uyum sağlamayı benimsemesi bulunmaktadır ki bunların üzerinden tanımlanan "iyi insan", "iyi vatandaş" c r veleri ancak gayrı ahlâkî bir duruma işaret edebilir" (Kara, 2016, 16). Binaenaleyh, Nurettin Topçu'ya göre *konformizm (uyarcılık)*, insanın insan olması bakımından kendisini hiç saymasıdır.

Sistemin dayatması neticesinde konformizm insanın en temel vasfı olan irade ve seçim hürriyetini elinden alır. İsyan, bu halden kurtulmanın ismidir. Nurettin Topçu iradeyi *“Hakikatte irade birdir. O, istek halinde âleme yaygın kudretin bizdeki adıdır. Aslında kendi kendini isteme halinde varlığın adı olan bu evrensel iradeye biz sadece iştirak halinde yaşıyoruz”* (2012, 16) şeklinde tarif eder. O iradenin, Allah tarafından insana bahşedilmiş olduğunu söyler. Yani insanın iradesinin kaynağı da Allah'tır. Ama insan kendi iradesini istediği şekilde kullanmakta serbesttir. *“Gayesine ulaşabilen gerçek ve tam irade, fertten başlayan, aile ile devleti yani otoriteyi isteyen, millet ve insanlık basamaklarından da geçerek Allah'a ulaştıran iradedir”* (Topçu, 2012, 16).

Nurettin Topçu'nun üzerinde durduğu bir başka mesele, millet meselesidir. Nurettin Topçu, ırka, kan gibi maddi unsurlara dayanan milliyetçiliği reddeder. Ona göre millet, kökleri mazide, gövdesi halde bulunan, dalları ve yaprakları istikbale uzanan geçmişte, halde ve gelecekte hatırları, temayülleri ve tasavvurlarıyla birleşmiş bir varlıktır (Kemal, 2009, 12). Nurettin Topçu'ya göre millet, ben'den doğar ama ben'den ibaret değildir. *“Ben'i de içerisine alır; benden geçer ve ebediliğe doğru akar”* (Topçu, 2012, 33). Böyle bir varlık olan millet, başka milletleri taklit ederek yaşaya bilir mi sorusuna Nurettin Topçu'nun cevabı hayırdır. Nasıl ki her insanın ruhu kendine özgüdür ve bir insan başka bir insanın ruhuyla yaşayamazsa, milletler de başka milletlerin ruhlarıyla, inanç, yaşam ve dünya görüşleriyle yaşayamaz.

Nurettin Topçu'ya göre iradeyi, hedef ve gayesinden uzaklaştıran birçok şey var. Bunlardan ilki milleti oluşturan değerlerin terkidir. Değerler dış baskı ve iç çöküş neticesinde terk edilir. Milletin özünü oluşturan dil, din ve tarihin imha edilmesi milletin iradesine zarar verir. Bu üç unsura karşı yapılan tahrip hareketleri milletin kendi kendisini unutmasına yol açar. Nurettin Topçu'ya göre sefalet içinde olan millet, iradesini Allah'a ulaştıramaz. Fakat bunun çözümü var. Ona göre Türk milletini oluşturan unsurların yeniden ihyasıyla millet, iradesini Allah'a ulaştırabilir. Bunun için ise İslâm düşünce gelenekleri ihya edilmeli ve bu ihya sürecine eşzamanlı olarak Batı düşüncesinden de yararlanılmalıdır.

Nurettin Topçu'ya göre milletleri inkişaf etmiş, az inkişaf diye ayıramayız. İradesini Allah'a yönlendiren ve yönlendirmeyen milletlerden bahsedilebilir. Binaenaleyh gayesini gerçekleştiren milletin tarih sahnesinden silinmesi ve yerini başka milletlere vermesi söz konusu

değildir. Milletin tıpkı insan gibi ruh ve vücuda sahip olduğunu ileri süren Nurettin Topçu, *“onun da bir vücuda ve ruhu vardır. Onda da ruh vücuda hayat verir ve vücudun ideali ruhu kuvvetlendirmektedir”* (2012, 33) der. Her bir milletin gayesi, iradesini Allah’a teslim etmektir. Fakat bu gayenin fakında olan ve olmayan milletler var. Allah’ı yeryüzünde temsil etme vasfına her bir millet sahiptir. Ancak iradesini bir kez Allah’a teslim ettikten sonra milletlerin işi bitmez. Zira iradesini Allah’a teslim eden milletler teslimiyet şuurunun devamlılığını sağlamalıdır. Aksi halde teslimiyetlerinde nakıslık ortaya çıkar ve tekrardan sefalete düşerler. Nurettin Topçu’ya göre Allah hangi milletlerin selamete ereceklerini tayin etmez. Allah sadece din vasıtasıyla belirli şartları yerine yetirecek olan milletlerin selamete ereceğini bildirir. Selamet ve huzur milletler için bahşedilen değil, elde edilen bir şeydir. *“Allah’ın bütün hareketlerimize nüfuz etmesi dolayısıyladır ki, medeniyetler kurulduktan beri yeryüzünde mabetsiz şehir görülmedi”* (Topçu, 2012, 71). Ona göre önemli olan milletlerin iradelerini Allah’a doğru hareket ettirmeleridir. Zira Allah ona doğru hareket eden milletlerden kendi merhametini esirgemez. Allah yeryüzündeki işlere müdahale etmeyen bir varlık değil aksine milletlerin dua hareketine merhametiyle cevap veren ve her daim fail olan varlıktır.

Nurettin Topçu’ya göre Müslüman ülkeler özellikle Türkiye, yaşanan sorunlardan zihin inkılâbı yaparak kurtulabilir. Zihin inkılâbı nedir? Zihin inkılâbı, milli ve manevi değerlere sahip çıkmak, milletin özüne dönmesi demektir. Bunun için ise şunlar yapılmalıdır:

a. Eğitim hayatında ıslahat yapılması gerekir. Batı eğitim sistemi ni taklit etmeyi bırakıp, milletin kendi değerlerine uygun, maziyle irtibatlı olacak milli eğitim sisteminin oluşturulması gerekir.

b. Din hayatında ihya edici değışikliklerin yapılması gerekir. Bu konuda üzerine en çok vazife düşen şahıslar din adamlarıdır. Ona göre din adamları, peygamberî vazifeyi yürütmekteler. Onların cemiyette birer ahlâk modelleri olmaları gerekir. Binaenaleyh onlar din işlerinin uygulanmasını ticaret olarak görmemeleri gerekir. Nurettin Topçu’ya göre *“din hem duygu hem de zekâ âleminin üstünde bir irade hadisesidir”* (Topçu, 2012, 68). Din alanı, iradenin Allah’a bağlanmasına en çok yardımcı olan alandır. *“Mistik imandan dini irade doğuyor”* (Topçu, 2012, 64). Mistik iman nedir? Mistik iman, âlemde görünen çokluğun arkasındaki birliğı sezmektir.

c. Milletin kendi tabiatına uygun iktisat sisteminin olması gerekir. Ona göre hem özel mülkiyeti reddeden komünizm hem de özel mülki-

yete önem veren kapitalizm Anadolu insanının tabiatına yabancıdır. *Anadolu sosyalizmi* diye ifade ettiği iktisadi sistem bazı araştırmacılar tarafından yanlış anlaşılmış ve onun sosyalizmi savunduğu kanaati hâsıl olmuştur. Bunun yanlış bir kanaat olduğu söylenebilir (Ovacık, 2022, 82). Nurettin Topçu'nun *Anadolu sosyalizmi* sosyalizmden farklı bir sistemdir. Zira Nurettin Topçu, ahilik teşkilatının iktisadi uygulamalarını temel alan bir ekonomik model önerir.

d. Millet in kendi tabiatına uygun siyasi sisteminin olması gerekir. Nurettin Topçu'ya göre demokrasi "bilenle bilmeyenin eşitliğini" kabul eden sistemdir. Bu bağlamda Zümer suresinin 9. ayeti Nurettin Topçu'nun hareket noktasıdır. İslâm devletleri, Allah'ın mesajını göz önünde bulundurarak siyasi yapı geliştirir. Bu yaklaşım klasik kültürümüzdeki ehliyet ve liyakat dairesine tekabül eder (Kara, 2006, 250).

Nurettin Topçu'ya göre modern devlet yapısı Türk-İslâm devlet tasavvuruna yabancıdır. Bununla birlikte onun modern devlet teorisini ihmal etmeden ahlâkî esas alan bir devlet kuramı geliştirmeye çalıştığı söylenebilir. Yani o modern devletin insanların yaşadıkları sorunların sebebi değil sonucu olduğunu ileri sürer. Nitekim "*hiçbir rejim kendiliğinden, mutlak surette ne iyidir, ne de fenadır. Esas olan, onu kullanacak, insanın ruh ve ahlâk yapısıdır*" diyen Nurettin Topçu (2012, 124) modern devleti yönetenlerin unuttukları özünde ahlâkla irtibatlı olan varoluşsal meselelere dikkat çeker. Mevzuya bu açıdan yaklaşarak varoluşla ilgili sorunların giderilmesi halinde modern devletle de ilgili sorunların çözüleceğini ileri sürer.

Nurettin Topçu devlete ilahî boyut atfeder. Fakat ona göre devletin ilahî boyutu onun kendiliğinden kaynaklanmaz. Devlete ilahî boyut kazandıran insanların fiil ve hareketleridir. Faziletli insanların kurduğu devletin ilahî boyut kazandığını ve bu durumdan Allah'ın da memnun olduğunu söyler. Zira faziletli insanların kurduğu devlet, mesuliyetli ve iradesini Allah'a teslim eden devlettir. "*Gayesine ulaşabilen gerçek ve tam irade, fertten başlayan, aile, devlet, millet ve insanlık basamaklarından da geçerek Allah'a ulaştıran iradedir*" (Topçu, 2012, 16).

Nurettin Topçu açısından devlet manevî bir birliktir, "*ilahi bir Ruh'un millete beden kazandırmasıdır*" (2012, 52). Bu yargısında Nurettin Topçu'nun devletle ilahî varlık arasında irtibat kurduğu görülür. Ancak ona göre devletle ilahî varlık arasında özdeşleşme söz konusu değildir. İlahî varlık, millete devlet sayesinde beden kazandırır. Dolayısıyla devlet burada ilahî varlık tarafından millete verilen formdur. Bu da devletin ilahî form olduğu anlamına gelir. Devlete ilişkin işbu

yorumlarında onun klasik metafiziğın diliyle paralel konuştuğu kanaatindeyim. Klasik metafiziğे göre varlıkta dört sebep var; maddî, surî, fail ve gaye. İşbu kavramlarla ifade edilecek olursa millet maddî sebep, devlet surî sebep, Allah fail sebeptir. Gaye sebepse, form kazanmış milletin, madde kazanmış devletin Allah'a yönelmesidir. Yani namütenahiliğе doğru hareket, devletin gayesidir. Namütenahiliğе doğru hareket eden devlet, kendi iradesini Namütenahi'ye teslim etmiş devlettir. Devlet bu iradeyi kötüye kullanmamalıdır. Ancak Nurettin Topçu modern devletin kötü fiil işleyebileceğini söyler. *“Zira nerede mesuliyet varsa, devlet oradadır. Mesuliyet yok oldukça devlet de geriler, yerini eski nizamın iskeleti altında barınan çapulculukla anarşiyeye terk eder. Mesuliyet yükünü üzerine alan fertler ortadan kalktıkça devlet sözü masal gibi dillerde söylenir”* (Topçu, 1969, 54). Devlet, Nurettin Topçu'ya göre Nâmütenahi'ye doğru ilerleyen yolda bir güzergâhtır. Nurettin Topçu, fertten Nâmütenahi'ye doğru yönelen iradeye teslimiyet, Namütenahi'den ferde doğru yönelen iradeyeyse hâkimiyet adını verir. Devlet adamlarının bu hakikatin farkında olmaları gerekir. O, bu hakikatin farkında olan devlete mesuliyetli devlet ismini verir. Ona göre Nâmütenahi'ye doğru yönelmiş olan fert bu hakikatin farkındadır ve başkalarının onlara uyarıda bulunmalarına gerek yoktur. Eğer devlet adamları, insanların onlara teslim olduklarını kabul ederlerse nizam bozulur. Nizamın bozulması en büyük zulümdür. Ontolojik anlamda zulüm bir şeyin olması gereken yerde olmamasıdır. Devlet eğer varlık hiyerarşisinde en başta olmaya çalışırsa bu zaman zulüm ortaya çıkmış olur. Çünkü devletin de var oluş sebebi Allah'tır. *“Mesuliyetli devlette, vazife bölümü ehliyet ve liyâkat daireleri dikkate alınarak yapılıyor”* (Kara, 2006, 244-54).

Nurettin Topçu'nun savunduğu idare sistemi, otoriteye dayalı idare sistemidir. Ona göre devlet, milletin üstünde olacak ama hiçbir şekilde milletle irtibatını koparmayacaktır. *“Din, Allah'ın emri, devlet onun hareketidir”* (Topçu, 1998, 51). Devlet idare edicilerinin, iradelerini Allah'a teslim etmeleri gerekir. Nurettin Topçu'nun siyaset düşüncesi, Allah'a yönelen irade fikrine dayanır. Yani o devlet merkezli siyasi yapıyı eleştirir. Devleti, insanın Allah'a ulaşmasında bir merhale olarak telakki eder. Ona göre idare edicilerin kendi iradelerini Allah'a teslim ettikleri toplumlarda insanın Allah'a yolculuğu kâmil şekilde tamamlanmış olur. Aksi halde insanın Allah'a doğru hareketi/yolculuğu natamam ve nakıs olur. Nurettin Topçu Müslümanların kendi tabiatlarına uygun devlet kurmalarının şart olduğu kanaatinde. Çünkü

ona göre mesele, Müslüman'ın varoluşuyla ilgilidir. Allah'tan insana doğru inen harekette *hâkimiyet*, insandan Allah'a olan harekette ise *itaat ve teslimiyet şarttır*.

“Hiçbir rejim kendiliğinden, mutlak surette ne iyidir, ne de fenadır. Esas olan, onu kullanacak, insanın ruh ve ahlâk yapısıdır” (2012, 124) tezini dile getiren Nurettin Topçu, *“ekseriye aralarında insan yetiştirmeden devlet nizâmı kurmaya kalkanlar nasıl elleri boşlukta kaldılar”* (2012, 83) hükmüne varır. Binaenaleyh ona göre *“milli devletin temeli iktisat değil ahlâktır”* (1978, 110).

Dolayısıyla Nurettin Topçu için devlet mevzusunda temel olan insandır. Devlet yöneticilerinin, Allah'ın yeryüzündeki halifesinin insan olduğu gerçeğinin yeniden bilincine varmalarıyla devletle ilgili sorunların çözüleceğini belirten Nurettin Topçu, insanın iradesini Allah'la ittisal ettirmesi gerektiğini, bunun içinse öncelikli olarak insanın kendisini bilmesi gerektiğini söyler.

Nurettin Topçu'ya göre Türk milleti yaşadığı sorunlardan kolay bir şekilde kurtulabilir. Bu noktada yaptığı bir benzetme çok ilgi çekicidir. Ona göre Osmanlı'nın kurulması sürecinde Anadolu coğrafyasının binaenaleyh İslâm dünyasının durumu günümüzdeki durumdan pek de farklı değildi. Moğol baskınları, Anadolu beylikleri arasındaki dâhili çekişmeler, düşünce yapısının bozulması vs. gibi menfi haller Osmanlı'nın kurulma zamanında yaşanıyordu. O dönemin dini, ahlâkî, siyasi yaşantısının nasıl olduğunu Yunus Emre'den dinleyelim:

İşitin ey ulular,
Ahir zaman olısar
Sağ müslüman seyrekter,
O da gümân olısar.

Âlim okur tutmaz,
Derviş yolun gözetmez
Bu halk öğüt işitmez,
Ne sarp zaman olısar.

Gitti beylerin yiğitleri,
Binmişler birer atı
Yediği yoksul eti,
İçtiği kan olısar.

Mürşidin izinden giden er,
Elini çekmiş şerden

Deccâl yükseliyor yerden,
Ahir zamân olısar.

Tuhaf mahlûk ulaştı,
Göz yumanlar peşine düştü
Helâl harâm karıştı,
Kazanç ziyan olısar.

Kişi kendin yavuz sanır,
Ettişi kalır sanır
Yarın mahşer gününde
İşi beyân olısar.

Ey Yunus imdi senin
Aşk ile geçe günün
Sevdiğin kişi senin
Canına cân olısar

(Emre, 2024, 258)

Anadolu'nun genel manzarası Yunus Emre'nin de ifade ettiği şekilde olsa da Osmanlılar bu manzarayı değiştirmeyi başardılar. İslâm'a dayalı nizam oluşturdular. Bunu manevî ve maddî değerlere sadık kalarak, bu değerlere dayanarak, bu değerlerden ilham alarak başardılar. Eğitim, siyaset, iktisat, ahlâk, sanat vs. alanlar bu istikamette terakki etti. Nurettin Topçu'ya göre bunu geğmişte yapan Anadolu insanı bu gün de yapabilir. Hulasa Nurettin Topçu bir milletin terakkisinin yalnız kendi özüne sahip çıkmasıyla mümkün olabileceğini savunur. Binaenaleyh ona göre tarih, milletlerin çatışmasından ibaret değildir. Bu anlamda tarihin hareket ettirici ilkesi kesinlikle diyalektik süreç değildir. Çünkü ona göre tarih, milletin ruhunun da kaynağıdır. Millet, düştüğü sefaletten geğmişinden destek alarak kurtulabilir "(...) *ve bu manada ölüler bizi yaşatıyorlar*" (Topçu, 2012, 35).

İslâm düşünce geleneğine mensup olan ve bu düşünce geleneğinde mevcut olan unsurlara yeni bir hayat veren Nurettin Topçu'nun felsefesini takip eden isimler de olmuştur. Onun usul ve felsefesini benimseyen, usul ve felsefesinden etkilenen insanlar arasında edebiyatçı, şair, yazar, felsefeci, siyasetçi ve başkaları var. Nurettin Topçu'nun felsefesinden etkilenen şahısları iki gruba ayırabiliriz:

1. Nurettin Topçu'nun öğrencisi olmuş olanlar
2. Nurettin Topçu'nun çıkardığı *Hareket* dergisinde çalışanlar

Dergide yazıları yayınlanan şahıslar Mustafa Kara, İsmail Kara, Mehmet Doğan, Hüseyin Hatemi, Ayhan Yücel, Abdullah Uçman,

Orhan Okay, Mustafa Kutlu, Saadettin Kaplan, İhsan Sezal, Emin Işık, Yılmaz Dikbaş, Mehmet Kaplan ve başkalarıdır. Nurettin Topçu'nun öğrencisi olmuş isimlerin çoğu *Hareket* dergisinde çalışmışlar.

Sonuç

Özetle, Nurettin Topçu İslâm düşünce geleneklerine bağlı kalır, bu geleneklerden beslenir, fikir ve görüşlerini bu gelenekler doğrultusunda geliştirir. Türk toplumunun yaşadığı sorunlara yine bu gelenekleri yaşatarak, devam ettirerek çözüm üretilebileceğini savunur.

Nurettin Topçu felsefesinde her konuda insan merkezdedir. Fakat insan her zaman Allah ve âlem bağlamında ele alınır. Bu anlamıyla Nurettin Topçu'nun insanı, Kartezyen *cogito*'dan çok farklıdır. Onun felsefesinde esas mesele, insanın kendisini gerçekleştirmesi yani kâmil olma yönünde hareket etmesidir. İnsanın kâmil bir varlık haline gelmesi için iradesini eğitmesi ve Allah'a yönelmesi gerekir. Dolayısıyla bu süreçte tayin edici etken iradedir. Ona göre insan, fert, millet, devlet, sanat, din ve ahlâk güzergahlarından geçerek Allah'a ulaşmayı gaye edinmelidir. Nurettin Topçu'ya göre Allah'a ulaşmak aslında insanın kendi iradesini Allah'a teslim etmesinden ibarettir. İnsan kendi iradesini Allah'a teslim ederek aynı zamanda özgürlüğüne kavuşur. *Var olmak* isimli yazısında Nurettin Topçu şöyle der: "*Hareket ediyorum, düşünüyorum, birliği seviyorum, o hâlde varım*". İnsanı kurtuluşa götüren hareket, Allah'a yönelik harekettir. Düşünüyorum, insanın sadece kendisi, kendi benliğini düşünmesi anlamına gelmez. Birliği seviyorum diyen insan, bütün güzelliklerin muhtaç olmayan Allah'tan geldiğini bilen insandır. Nurettin Topçu'ya göre Allah istediğini yapabilen iradeye sahiptir. İnsan için ise bu geçerli bir durum değildir. Zira ona göre insan muhtaç bir varlıktır. Allah'a teslim olan insanın, nefsinin efendisi olduğunu söyleyen Nurettin Topçu, asıl özgürlüğün nefse efendilik yapmak olduğunu savunur.

Kaynakça

- Dağ, M. (1981). *Kelam ve İslâm Felsefesinde Hareket Kuramı*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20(1), (s. 221-248).
- Demirli, E. (2008). *Sadreddin Konevi*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 35, (s. 420-425).
- Emre, Y. (2024). *Divan*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İşık, E. (1992). *Nurettin Hoca ve Din Adamları*. Nurettin Topçu'ya Armağan. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, İ. (2006). *Bir Siyasi İhya Hareketi: Topçu'da Siyaset ve Devlet Telakkisi*. Hece Dergisi, 109, (s. 244-254).
- Kara, İ. (2016). *Ahlâk Davasına Ve Muallimliğe Adanmış Bir Ömür: Nurettin Topçu*, Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, 4, (s. 6 – 23).
- Kara, M. (2006). *Farklı Bir Münzevi Sıradışı Bir Muallim: Nurettin Topçu*. Hece Dergisi, 109, (s. 148-155).
- Karaman, H. (2010). *Nurettin Topçu*. İzmir: Kaynak Yayınları.
- Kemal, N. (2009). *Nurettin Topçu'nun Düşüncesinin Kaynakları*. Sakarya-Türkiye.
- Lorca, A. M. (2008). *İbn Rüşd'in Skolastik Ve Rönesans Felsefesi Üzerindeki Etkisi*. Uluslararası İbn Rüşd Sempozyumu. (s. 1-15).
- Nasr, S. H. (1990). *Molla Sadra ve İlahi Hikmet*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ovacık, Z. (2022). *Nurettin Topçu'nun 'Ruhçu Anadolu Sosyalizmi' Hangi Ruhu Taşımaktadır?*. Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, 45, (s. 77-101).
- Surûş, A. (1984). *Evrenin Yatışmaz Yapısı*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Topçu, N. (1969). *İradenin Davası*. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Topçu, N. (1970). *Mehmet Akif*. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Topçu, N. (1978). *Milliyetçiliğimizin Esasları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (1998). *Büyük Fetih*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2012). *İradenin Davası, Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2013). *Var Olmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Wolfson H. A. (1958). *The Plurality of Immovable Movers in Aristotle, Averroes and St. Thomas*. Harvard Studies in Classical Philology, 63, (s. 233-53).